

ЛЄОНОВА Юлія Валентинівна,
магістрант Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
ВАСИЛЕНКО Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто значення і особливості сім'ї як первинного інституту соціалізації; розкрито теоретичні аспекти впливу сімейного виховання на становлення особистості; проаналізовано вплив дисгармонійних стосунків та сімейних конфліктів на соціалізацію дітей дошкільного віку.

Ключові слова: сім'я, соціалізація, конфліктна сім'я, дисгармонійні стосунки, дитина дошкільного віку.

Сучасна українська сім'я часто не має змоги повною мірою реалізувати власний виховний потенціал. Це пов'язано як з особливостями суспільного виховання, так і з негативними змінами в самій сім'ї: зниженням її інтегрованості, конфліктними стосунками між подружжям, порушенням емоційних зв'язків між батьками й дітьми. Усе це заважає засвоєнню дитиною норм поведінки, моральних позицій, призводить до порушень в особистісному розвитку.

Сьогодні, в умовах становлення молодої держави, перехідного періоду, який завжди відмічався труднощами, актуальності набуває збереження гармонійних стосунків людей, які створили сім'ю, які не застраховані від різного роду сімейних проблем, що є досить поширеними у вирі буденного життя. Дисгармонійні стосунки негативно впливають на самі подружні пари, а особливо на розвиток особистості їхніх же дітей. Відомі випадки негативних наслідків конфліктів між батьками в певних умовах і обставинах, які стали причиною, яка призводить до ускладнень у соціалізації дітей.

Особистість починає формуватися з народження в результаті спілкування з близькими дорослими. Порівняно з іншими соціальними інститутами, сім'я має певні особливості, які істотно впливають на становлення особистості дитини. У дошкільному віці, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи, саме сім'я стає першою об'єднуючою ланкою між дитиною і суспільством, саме вона формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства.

На важливих аспектах соціально-виховної ролі сім'ї наголошували науковці: Т. Кампанелла, Я. Козельський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Ж.-Ж. Руссо, К. Славинецький, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Ідеї цих просвітителів і педагогів не були повністю тотожними, однак усі вони наголошували на важливості сімейного мікроколективу щодо формування й розвитку дитини, провідної ролі батьків у прищепленні дітям ціннісних орієнтацій та моральних норм, виховання в них особистісних якостей задля поступового залучення до суспільної діяльності.

У численних роботах психологів наводяться спостереження, що дозволяють зробити висновок про те, що негативні наслідки конфліктів між батьками в певних умовах і обставинах можуть стати причиною, яка призводить до ускладнень у соціалізації дітей.

Мета статті: розгляд теоретичних аспектів проблеми впливу сімейних конфліктів на соціалізацію дошкільника.

Головним соціальним процесом, через який здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством, є процес соціалізації.

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості [7, с. 89].

Завдяки соціалізації людина залучається до суспільства, засвоюючи звичаї, традиції й норми певної соціальної спільноти, відповідні способи мислення, властиві даній культурі, взірці поведінки, форми раціональності та чуттєвості.

Таким чином, можна стверджувати, що для дитини у дошкільному віці, коли вона найбільшою мірою сприймає виховні впливи, саме сім'я стає першою об'єднуючою ланкою між нею і суспільством, саме вона формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства.

Соціалізація проходить під впливом величезної кількості різноманітних умов, які так чи інакше відбиваються на розвитку людей. Ці умови прийнято називати факторами.

Більш або менш вивчені умови чи фактори соціалізації можна об'єднати в чотири групи.

Перша – мегафактори: космос, планета, всесвіт, які тією чи іншою мірою через інші групи факторів справляють вплив на соціалізацію всіх мешканців Землі.

Друга – макрофактори: країна, етнос, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію мешканців у певних країнах.

Третя – мезофактори: умови соціалізації великих груп людей, вирізняються за місцевістю і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, місто, селище); за належністю до аудиторії тих або інших мереж масової комунікації і за належністю до тих або інших субкультур.

Четверта – мікрофактори. До них належать фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, котрі з ними взаємодіють: сім'я і домашнє вогнище, сусідство, групи ровесників і співробітників, різні громадські, державні, релігійні й приватні організації, мікросоціум [8].

Численні дослідження дали можливість розглядати сім'ю як провідний мікрофактор соціалізації особистості, оскільки сім'я є персональним середовищем її життя та розвитку.

Сім'я – це мала соціальна група, яка складається з чоловіка й жінки, котрі перебувають у шлюбі, дітей (власних і прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей [6, с. 52].

В сім'ї формується статева ідентифікація дитини, розвиток здібностей та потенційних можливостей, забезпечення дитини почуттям захищеності, формування ціннісних орієнтацій особистості, оволодіння дитиною основними соціальними нормами. Єдність сім'ї забезпечується взаємною любов'ю, моральною, економічною, правовою й іншими видами взаємної відповідальності всіх членів сім'ї, взаєморозумінням та емоційною прихильністю.

Сім'я становить персональне середовище життя і розвитку дітей. Саме в цьому середовищі відбувається процес засвоєння дитиною суспільних соціальних та культурних цінностей. Сім'я слугує засобом збереження і передавання культурних цінностей від покоління до покоління. У сім'ї дитина набирається уроків взаємовідносин статей у майбутньому сімейному житті. Формується характер, рівень самооцінки і самокритичності. Тут дитина розвивається розумово, фізично, психологічно. Інтереси членів сім'ї, їх освітній рівень позначаються на інтелектуальному розвитку дітей, закладаються прагнення до освіти й самоосвіти

Неабияке значення має вплив того чи іншого типу сімейного виховання. Так, виділяють найбільш характерні типи неправильного виховання:

1. Кумир сім'ї – дитину обожнюють, виконують будь-яку її забаганку, захвалюють, культивують у ній почуття винятковості, звільняють від усіх труднощів, не привчають до трудового життя.

2. Гіперопіка – батьки приділяють дитині надмірну увагу, намагаються зробити з неї «вундеркінда» або «праведника», для цього нав'язують їй свою думку, придушують будь-яку самостійність, позбавляють його можливості бути з іншими дітьми, диктують кожен крок.

3. Гіпоопіка – явно недостатня увага до дитини з боку батьків, а більшу частину часу її вихованням не займається ніхто.

4. «Попелюшка» – дитина позбавлена ласки й уваги з боку старших, її систематично принижують, ображають, позбавляють задоволень, тримають у страху, протиставляють іншим дітям.

5. «Іжакові рукавиці» – систематичні погрози і побиття дитини, винятково диктаторське ставлення до неї, відсутність ласки, тепла, заохочень [3].

Досвід особистості, який вона набуває в сім'ї, визначає її індивідуальну поведінку, створює внутрішню конструкцію реальності, на основі якого людина сприймає навколишнє середовище і діє в ньому. Саме в цьому середовищі відбувається процес засвоєння дитиною суспільних соціальних і культурних цінностей. Сім'я створює передумови для взаємопроникнення світу дітей та світу дорослих, що є важливим чинником соціалізації особистості. Відповідно до цих установок, сім'я повинна стати основним осередком суспільства.

Від устрою сім'ї як основи соціалізації особистості залежить, яка людина буде виходити з неї: в авторитарній – залежна і підлеглива, в асоціальної – порушник громадського спокою. Якщо сім'я організована добре, то хорошим у морально-етичному плані буде і сам індивід. Якщо сім'я конфліктна, то відповідно людина буде наслідувати конфліктний тип поведінки.

Конфліктна сім'я – це сім'я, в якій відносини подружжя носять конфліктний характер, причому один конфлікт нагнітає інший, це супроводжується грубістю, скандалами [3, с. 49].

Велику роль сім'я відіграє у процесі соціального розвитку людини, оскільки схвалення, підтримка, байдужість чи осуд впливають на дітей, допомагають адаптуватися до різних ситуацій, шукати вихід із складних життєвих ситуацій.

Соціалізацію дошкільника певною мірою визначають дорослі, котрі створюють життєвий простір. Вони можуть обмежувати й стимулювати, сприяти та заважати, надихати на перемоги над собою і обставинами чи штовхати в прірву самозміцнення, адже важко уявити цей процес поза стосунками дитини з людьми, людським середовищем і, зрозуміло, її взаєминами з батьками

Важливість сім'ї в соціалізації дошкільника спричинюється тим, що вона постає як головний передавач культурних норм і цінностей. Однак, сім'я передає ту частину культури, яка є доступною для батьків. Тому виховання й навчання дошкільника відбуваються в межах культурних цілей і звичаїв, характерних для вузького кола сім'ї.

Отже, цінності, що культивуються в сім'ї, або ціннісний релятивізм мають тенденцію до безпосереднього засвоєння дитиною. Безумовно, надалі такі цінності можуть набувати перегляду і навіть нехтуватися, але це відбувається лише в тому випадку, якщо дитина сформується як самостійна особистість [4].

Значущість сімейних відносин для соціалізації дитини зумовлена, по-перше, тим, що вони є першим специфічним зразком суспільних відносин, з якими дитина стикається від самого народження, а по-друге, тим, що в них фокусується і набуває своєрідного мініатюрного вираження все багатство суспільних відносин, створюючи можливості для раннього залучення зростаючої особистості до їх системи.

Особливості прояву внутрішньосімейних відносин поступово закріплюються в поведінці дитини та стають моделлю взаємин з іншими людьми. Через обмежений особистісний і соціальний досвід, грубість та байдужість батьків у дитини виникає переконаність у тому, що чужа людина не ставитиметься до неї ліпше, ніж батьки, а то й завдасть більших прикрощів. Така переконаність спричинює відповідні дії та ставлення до інших, утруднюючи набуття соціальних цінностей, реалізацію соціальних стосунків і, як наслідок, гальмує соціалізацію.

Розглядаючи соціалізацію дитини дошкільного віку в сім'ї, можна дійти висновку, що сім'я є первинним і основним інститутом соціалізації, тобто це соціальна група, яка передає частину соціального досвіду, впливає на формування базових установок, забезпечує психологічну підтримку, здійснює життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морального, психологічного укладу, виховання дітей [1].

Емоційний потенціал сім'ї має великі можливості виховного впливу на дитину. Діти, які виховуються в сім'ях із сприятливим кліматом, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них, правильно реагують на вимоги вихователів у дитячому садку, краще проходять процес соціалізації.

Існує прямий зв'язок між взаєминами в батьківській родині й взаєминами індивіда в подальшому житті. Мова йде про те, що характер дитини складається в сім'ї і психологічний клімат являє для нього середовище найближчого соціального оточення. Він формує навички, ті чи інші риси характеру, стійкі емоційно-пізнавальні структури.

У конфліктній, проблемній родині цілком можливі випадки патологічного розвитку характеру дитини. Природно, що такі особливості дитини можуть проявитися в її подальшому житті, коли вона виросте і створить свою сім'ю. В умовах конфліктної сім'ї дитина набуває негативний досвід спілкування, вона бачить, відчуває ворожі, недружелюбні стосунки між батьками. Вона перестає вірити в можливість існування дружніх і ніжних взаємин між людьми. Вона передчасно розчаровується у людських взаєминах. взагалі й не набуває позитивного досвіду співпраці і кооперації, настільки необхідного для подальшого життя, в тому числі і шлюбного.

Вплив негативного досвіду конфліктної сім'ї для соціалізації дошкільника:

- 1) дитина росте в умовах суперечливих, неузгоджених вимог матері і батька;

- 2) духовна атмосфера родини позбавлена спокою, миру, благополуччя, стабільності, тобто всіх тих умов, які необхідні для повноцінного духовного і психічного розвитку дитини;
- 3) різко зростає ризик нервово-психічних захворювань;
- 4) зростає бездоглядність та безконтрольність поведінки;
- 5) знижується здатність дитини до адаптації;
- 6) зростають дефекти морального порядку;
- 7) дитина не засвоює цілу низку моральних загальнолюдських норм;
- 8) дуже часто в дитини формуються суперечливі почуття до своїх батьків, а часом навіть і ворожі почуття до одного з них.

Різні дефекти сімейної взаємодії сприяють розвитку і формуванню різних нервово-психічних розладів у дітей. Мова йде про те, що багато розладів є «нажитими», придбаними в процесі життя в неблагополучному соціальному середовищі, особливо в конфліктній родині [2].

Дії, поведінка, емоційно-неконтрольовані реакції нервових і нерозумних батьків часто можуть сприяти формуванню істеричних рис у характері дитини, а в певних випадках і розвитку неврозу. Потрібно зазначити, що в конфліктній родині через часті сварки між подружжям дитина піддається сильній психологічній травматизації впливу негативних емоцій. Якщо подібні ситуації в сім'ї регулярні, вони здатні розхитати нормальну психіку дитини.

Розгляд теоретичних аспектів впливу сімейного виховання на становлення особистості дитини свідчить про те, що ще до народження дитини між дорослими складається певний стиль відносин, який у майбутньому буде проектуватися і на ставлення до дитини, і на тип виховання, що буде застосовуватися. Дуже важливо для розвитку майбутньої особистості дитини, щоб у сім'ї існувала повага, взаєморозуміння, співпереживання, взаємодопомога, підтримка і довіра. Важливість внутрішньосімейних стосунків як чинника соціалізації дитини зумовлена тим, що особливості їхнього прояву поступово закріплюються в поведінці дитини та стають моделлю взаємин з іншими людьми.

Через обмежений особистісний і соціальний досвід, грубість та байдужість батьків у дитини виникає переконаність у тому, що чужа людина не ставитиметься до неї ліпше, ніж батьки, а то й завдасть більших прикрощів. Така переконаність спричинює відповідні дії й ставлення до інших, утруднюючи набуття соціальних цінностей, реалізацію соціальних стосунків і, як наслідок, гальмує соціалізацію.

Розглядаючи аспекти соціалізації дитини в конфліктній сім'ї, ми дійшли висновку, що сім'я є первинним і основним інститутом соціалізації дитини, тобто це соціальна група, яка передає дитині частину соціального досвіду, впливає на формування її базових установок, забезпечує психологічну підтримку, здійснює життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морального, психологічного укладу, виховання дітей.

Подальшим напрямом дослідження є розробка програми соціального супроводу конфліктних сімей з метою уникнення негативних наслідків сімейних конфліктів на соціалізацію дитини дошкільного віку.

Список використаної літератури

- 1 Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посібник / О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
- 2 Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини / З. Г. Зайцева // Соціальна підтримка молодій сім'ї. – К. : Академпрес, 1994. – С. 24 -29.
- 3 Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посіб. / М. В. Примуш. – К. : "Професіонал", 2004. – 592 с.
- 4 Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 446 с.
- 5 Павелків Р. В. Вікова психологія, підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 468 с.
- 6 Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посіб. / М. В. Примуш. – К. : "Професіонал", 2004. – 592 с.
- 7 Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – [3-тє вид., стереотип.І. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.
- 8 Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / З. М. Шевців. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 246 с.

Стаття надійшла до редакції 13.03.14.

Леонова Ю. В., Василенко О. М. «Семейные конфликты как фактор влияния на социализацию ребенка дошкольного возраста».

В статье рассмотрено значение и особенности семьи как первичного института социализации; раскрыты теоретические аспекты влияния семейного воспитания на становление личности; проанализировано влияние дисгармоничных отношений и семейных конфликтов на социализацию детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: семья, социализация, конфликтная семья, дисгармоничные отношения, ребенок дошкольного возраста.

Lyeonova Y. V., Vasilenko O. M. «**Family conflicts as agents of influence on the socialization of a child of pre-school age**».

This article is devoted to the consideration of the problem of influence of family conflicts on the socialization of a child of pre-school age. It is admitted by the author that modern Ukrainian family often has no possibility to realize their own upbringing potential fully. It is connected as with the peculiarities of social behavior so with the negative changes in the family i.e. with the conflict relationship in a couple. All these moments prevent the gaining of norms of behavior and moral positions of a child and causes the deviations in the development of personality.

It is accentuated in the article that disharmonious relationships influence especially negatively on the development of personality of their children. There are cases of negative effects of conflicts between parents in certain conditions and circumstances which became the reason which caused complications in socialization of children.

It is accentuated by the author of the article that due to the socialization the person is joined to the society, studying customs, traditions and norms of certain community and the examples of behaviour. So, it can be proved that only the family is the first uniting link between a child of pre-school age and society when this child mostly perceives upbringing influence.

It is informed in the article about the direct connection between relationships in parents' family and relationships of a person in farther life. It is spoken about the fact that the character of a child is formed in the family and psychological climate represents the environment of the closest social surrounding for a child. It is researched by the author that different defects help the development and forming of different nervous and psychological breakdowns in children. The aspects of socialization of a child in conflictual family are described.

Keywords: family, socialization, conflictual family, disharmonious relationships, a child of pre-school age.